

Hyvinvointiyhteiskunnan kurinpalautus

Jari Ehrnrooth: *Hyvinvointiyhteiskunta. Miten aikamme kriisi ratkeaa?* Kirjapaja 2016.

Pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia on tavallisimmin arvosteltu joko väitetyt taloudellisen tehostumuuden tai yksilönvapauden tukahduttamisen ja yksityiselämää loukkaavan kontrollin vuoksi. Jari Ehrnroothin kirjan aiheena ei kuitenkaan ole mallin taloudellinen kestävyys tai sen kehittämistarpeet yksilönvapauden kannalta. Arvostelu on eettinen ja moraalinen: vapautta on liikaa, vastuuta liian vähän. Yksilön hyvinvoinnin sijaan olisi tavoitteeksi asetettava se, että hän toimii hyvin.

Nykyisin vapaana kirjailijana toimiva Ehrnrooth on taustaltaan sosiologi, kulttuurihistorian ja sosiologian dosentti. Tämä on varmasti osaltaan ohjannut hänen uuden kirjansa vastaanottoa. Sitä on tulkittu Suomen nykyisen yhteiskuntapoliittisen mallin kritiikkinä (tai jopa analyysinä). *Sosialogia*-lehdessä kirjaa arvioinut Jari Autionemi (2016) pitää sitä tervetulleena avauksena hyvinvointivaltion perusteita koskevassa keskustelussa, kun taas jotkut blogikirjoittajat (Pontus Purokuru, Heikki Pursiainen) näkevät siinä oikeistolaista tai konservatiivista yrittystä purkaa Suomen sosiaalipoliittinen malli. Aikoinaan empiiristä yhteiskuntatutkimusta harjoittaneen kirjailijan näkemykset siis koskisivat nytkin jotakin empiiristä yhteiskuntaa ja hänen kirjassaan sekä varsinkin siihen liittyvissä haastattelussa antamansa poliittiset suositukset puolestaan perustuisivat näihin näkemyksiin.

Ehrnrooth heittääkin lukijoidensa kaluttaviksi monta luuta – eli poliittista suositusta, joihin on helppo ottaa kantaa puolesta tai vastaan (112–116, 168–169). Osa niistä kuuluu tyypilliseen oikeistopoliittikkaan (työllisyysasteen nostaminen tarpeen vaatien erilaisten työnhakijoita koskevin pakkokeinoin; koulutuksen yksilöllistäminen aivan alusta alkaen; yksityisen rahoituksen lisääminen terveydenhoitopalvelujen järjestämisessä), osa taas raskaaseen populismiin (ammattiyhdistysten ja puolueiden hajottaminen; monikulttuurisuuden torjunta). Juuri näitä, selkeämmin poliittisia vaatimuksia, on kuitenkin vaikea yhdistää kirjan esittämään yleiseen ihmiskuvaan ja käsitykseen yhteiskunnasta. Lähempänä Ehrnroothin yleistä argumentaatiota ovat elintapapoliittiset suositukset, kuten haittaverojen nosto ja haitallisten nautintoaineiden saatavuuden vähentäminen sekä elintapojen kontrollin sisällyttäminen sosiaali- ja terveyspalveluiden osaksi.

Ehrnroothin kirjassa voikin nähdä kaksi tasoa. Yksi niistä on lä-

hempänä päivänpolitiikkaa ja näyttää päällisin puolin Suomen yhteiskuntapoliittisen mallin kritiikiltä, mutta jää vailla edes yritystä empiiriseen perusteluun tai argumentaatioon. Esimerkiksi ajatus sosiaalietuuksien sitomisesta pakolliseen työntekoon ei perustu analyysiin siitä, miten niin sanottu työnhakijoiden aktivointipoliittikka tähän asti on toiminut (vrt. Kananen 2012). Edustuksellisten instituutioiden tuomitseminen ei sekään saa rinnalleen mallia siitä, miten ”vapaat yksilöt” tulevaisuudessa voisivat paremmin puolustaa etujaan.

Kirjan toinen taso sisältää kirjoittajan käsityksen ihmisestä ja yhteiskunnasta. Tämä, kirjan syvempi sisältö, ei ole ensisijaisesti sosiaalipoliittinen kannanotto, vaan filosofisen antropologian yritys. Se ei koske erityisesti suomalaista tai pohjoismaista hyvinvointivaltiomallia, vaan yleisemmin koko länsimaista yhteiskuntaa.

Ehrnroothin pääajatuksena on, että hyvinvoinnin tai onnen tavoittelu ei voi olla ”yhteiskuntaa koakoavan aatteen” (s. 12) asemassa koska se on ”valheellinen”. Mielestään ”kiistattomalla” lauseella hän väittää, että pyrkimys hyvinvointiin olisikin tuottanut pahoinvointia esimerkiksi elämäntapasairauksien – liikalihavuuden, masennuksen jne. muodossa (s. 9):

Jos hyvinvointivaltio olisi onnistunut levittämään hyvän, tasa-arvoisen, itsenäisen ja sivistyneen elämän tapaa koko väestöön, olisivat sosiaali-, terveys-, työllistämisen-, työttömyys-, työkyvyttömyys-, ynnä muut sellaiset kulut ensin tasaantuneet ja sitten pienentyneet. Ne ovat kuitenkin kasvamista kasvaneet [...].

Tässä näemme, mihin johtaa piittaamattomuus empiirisen yhteiskuntatieteen tuloksista. Kirjoittaja ei näytä olevan tietoinen Wagnerin laista, jonka mukaan elintason noustessa julkisella kulutuksella on taipumus kasvaa. Syy siihen on sekä väestön vaatimukset että teknologian ja tieteen

kehitys – esimerkiksi korkeampi-asteinen, mutta kalliimpi terveydenhoito muuttuu elintason nousun myötä mahdolliseksi. Elämäntapasairauksia, kuten liikalihavuutta, esiintyy sitä paitsi tavallisemmin alemmissa tuloluokissa, siis niissä joissa hyvinvointia on vähemmän (eikä enemmän). Vasta-argumentteja on muitakin. Onnellisuustutkimukset sijoittavat pohjoismaiset hyvinvointivaltiot jatkuvasti onnellisimpien maiden etunenään. Jos näihin tutkimuksiin ei metodologisista tai muista syistä tahdo uskoa, antanee kuitenkin ajattelemisen aihetta, että itsemurhien suhteellinen määrä on Suomessa nyt maatalin sitten vuoden 1923 (ks. <http://stat.fi/tup/tilastotietokannat/index.html>: ”Itsemurhat iän ja sukupuolen mukaan 1921–2015” sekä ”Väkiluku sukupuolen mukaan 1750–2016”).

Ehrnroothin kritiikki kohdistuu länsimaisia yhteiskuntia suuntaavaan ”hyvinvointi- ja onnellisuus-aatteeseen”. Tuo aate perustuu hänen mielestään käsitykseen, että yhteiskunnan tärkein tehtävä on tyydyttää ihmisen biologisesta luonteesta juontuvat tarpeet ja halut. Mahdollisuutta pyrkiä tähän on virheellisesti kutsuttu yksilönvapaudeksi (s. 143). Yksilön luonnollisen vapauden ajatus on virheellinen, koska luonto on kausaalisuhteiden alainen eikä siellä voi siksi olla vapautta. Ehrnroothin mielestä tämän kiistaa jo muun muassa kvanttifysiikka (s. 138). Paitsi elintasosairauksia ja rahoitusvajetta, seuraa hyvinvointiyhteiskunnan väärästä perustasta esimerkiksi, että taide polkee paikoillaan, työetiikka rapautuu ja usko korkeisiin päämääriin sekä kulttuuristen ratkaisujen arvojärjestykseen on kadonnut. Vapaasti itseään toteuttava yksilö ei osaa elää terveellisesti ja tasapainoisesti. Hyvinvointiyhteiskunta erehtyy yrittäessään taata ihmisten vapauksia ja oikeuksia vaatimatta samalla, että he täyttäisivät myös vastaavia velvollisuuksia, kuten omasta terveydestä huolehtiminen ja työnteko. Nämä ovat kes-

keisiä sille, mitä Ehrnrooth nimitää ”arvokkaaksi elämäksi”.

Yksilön vapautta ei Ehrnroothin mukaan ole katsottava lähtökohtana vaan tavoitteena, johon päästään vastuun ja kurinalaisen sitoutumisen kautta. Luonnon deterministisyydestä huolimatta tietoisuus on vapaa, koska se ”ei ole pelkästään materian johdannainen eikä siis kausaliiteetin alainen” (s. 165). Tietoisuus pystyy myös tajuamaan miksi moraalilajeja on noudatettava. Niiden edellyttämään vastuuseen sisältyvät terveet elintavat ja varsinkin työ, joka on arvokkuuden lähde, ”hyvintointiyhteiskunnan sekä moraalinen että taloudellinen perusarvo” (s. 105–106). Ihmistä vastuulliseen toimintaan suuntaavaa ajattelua kirjoittaja kutsuu oikeamielisyydeksi. Suoranaista määritelmää tälle käsitteelle ei anneta – kyseessä näkyy olevan ”se, mitä [ihminen] kykenee tekemään ja toteuttamaan palvelukseen hyvää tarkoitus” (s. 26) ja ”itseään kehittävien vapaiden yksilöiden tietoinen itseohjautuvuus” (s. 80–81) tai ”autonominen hyvä tahto” (s. 141). Oikeamielisyydelle tässä annettu merkitys on selvästi avarampi ja epämääräisempi kuin mihin on totuttu oikeus- ja kulttuuri-filosofiassa, missä sana tarkoittaa tahtoa oikeudenmukaisuuteen (Ahlman 1943: 11, 98).

Ehrnroothin ajatuksena on, että vapaa tietoisuus pyrkii oikeamielisyyteen ja sitä kautta arvokkuuteen ja vastuullisuuteen. Arvokas ja tasapainoinen elämä syntyy hänen mukaansa siitä, että vapaa yksilö toteuttaa itseään työssään. Itsensä kehittämisen ja itsensä toteuttamisen ”ensisijaisena näyttämönä tulisi olla työkeskeinen arvokas elämä. Vapaa-aika-keskeisen onnellisuuden tavoittelu olisi aina toissijaista” (s. 99). Kirjoittaja ei tunnustaudu arvokonservatiiviksi – hänen mukaansa on jokaisella annettavanaan oma erityinen tapansa kokea olemassaolo, ja tarkoituksen elämälleen voi vapaa yksilö vain itse antaa itselleen. Näyttää vain siltä,

että vapaan tietoisuuden etsiessä arvoja ja tarkoitusta, etsintä vääjäämättömästi johtaa sinne, mikä Ehrnroothin mielestä on ”arvokas elämä”. Kuten suomalaisessa kvasi-filosofisessa arvokeskustelussa yleisemminkin, hän pitää tiettyjä perusarvoja järkkymättöminä ja konstruoi niiden lähteeksi jonkinlaisen luterilaisittain ymmärretyn omantunnon sekulaarin vastineen (ks. Salmela 1998, 544–555).

Ehrnroothin ehkä mustin sokea piste näkyy väitteessä, että nykyinen hyvinvointivaltiomalli takaa monenlaisia oikeuksia, mutta ei määrää velvollisuuksia. Hänen huudahtaessaan: ”Emmekö voisi olla yhteisesti vastuussa myös muista hyvistä arvopäämääristä kuin luonnon monimuotoisuuden ja kulttuuriperinnön suojelemisesta? Miksi ei terveydestä? Sivistystason parantamisesta? Yhteiskuntarauhasta? Työstä yhteiseksi hyväksi ja perustuslaillisten arvojemme vaalimiseksi?” vastaan, että valtio ja kunnat ovat yksi tapa, jota me kansalaiset käytämme kantaaksemme yhdessä tämän vastuun. Hiljattain veroilmoituksen täyttäneenä voin vakuuttaa, että vastuu on todellinen.

Ensin tuntuu, kuin kirjalla olisi sanottavanaan jotain uutta. Mutta sitä ovatkin ehkä vain hyvin keksitty nimi ja paikoin lennokas tyyli. Kieli ja sanakäyttö ovat välillä virkistävän vanhahtavia. Mutta Ehrnrooth ei etsi uutta, vaan yrittää pikemminkin muotoilla populaarifilosofisen perustan suomalaisen menestyvän keskiluokan itseyttä. Jo nyt monet ihmiset tutkivat huolellisesti verkosta esimerkiksi, mitkä kulutusvalinnat ovat eettisiä tai terveellisiä. Monet lenkkeilevät, luopuvat tupakanpoltosta tai tuntevat ainaakin syyllisyyttä siitä, etteivät vielä ole sitä tehneet. Työpaikka on useimmille identiteetin ja itsetunnon tärkeä perusta, sen menetyks on vaikea myös ympäristön ja yhteiskunnan syyllistävien asenteiden vuoksi (joita kirjoittaja tässä osaltaan vahvistaa). Työelämän muuttuminen sekä sen aiheutta-

ma polarisaatio ja pätkätyöllisyys jäävät Ehrnroothin visiossa yksilöiden murheeksi. Vastauksena globalisaation haasteisiin hän antaa vakuutuksen suomalaisen (ja länsimaisen) kulttuurin moraalista ylemmyydestä.

Edellä totesin, että kirjalla ei ole paljoa annettavaa hyvinvointivaltion analyysille, koska siinä ei yritetäkään tukeutua empiiriseen tutkimustietoon. Mutta sen filosofinenkin anti jää vähäiseksi. Komea yritys jää kesken, kun aloitetaan ihmisestä biologisena olentona, hänen tietoisuudestaan ja molempiin sisältyvästä päämäärästä, mutta sen oletettua yhteyttä Ehrnroothin suosittamiin arvovos-temiin ei perustella. Uudenlaisen yhteiskuntamoraalin lähtökohdat jäävät epäselviksi. Miksi juuri työn pitäisi olla arvokkaan elämän ja itsensä toteuttamisen näyttämö? Entä ne monet, joiden työ ei tarjota tällaista mahdollisuutta? Mitä tehdä tilanteessa, jossa monet tähänastiset työpaikat katoavat? Ja oliko työ arvokkuuden lähde myös niille, jotka valtio Ehrnroothin suosituksen mukaan määräisi pakolliseen työpalveluun? Ja eikö toisaalta ole realistista ajatella, että juuri vapaa-ajan lisääntyminen on antanut monille mahdollisuuden kehittää itseään ja elää arvokkaasti?

Entä lisäisivätkö ehdotetut elämäntapojen valvonnan toimenpiteet (kuten askelmittarin lukeman kontrollointi terveyskeskuksessa) vastuun ottamista? Kustannussäästöjen aikakaudella syntyy pelko, että tämäntapaisten toimenpiteiden avulla pikemminkin vain etsitään perusteita sille, että joitakin potilaita ei hoideta julkisin varoin yli minimin.

Hyvintointiyhteiskunnan sisältönä on sosiaalipolitiikan uudelleenmoralisointi. Ehrnroothin diagnoosi on oikea siinä, että pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on todellakin perustunut moraaliseen neutraaliuteen, edellytykseen että kaikilla on tarpeen vaatiessa oikeus tiettyihin palveluihin ja etuuksiin – ja elämäntilanteen

salliessa myös velvollisuus niitä verojen kautta ylläpitää. Hyvintointiyhteiskunta palaa hyvinvointivaltio politiikkaa edeltäneeseen ajatukseen, jolloin yhtäältä oli arvokkaita köyhiä, jotka syystä tai toisesta eivät pystyneet tekemään työtä, ja toisaalta arvottomia köyhiä, jotka sitä eivät halunneet eivätkä siksi ansainneet yhteiskunnan tukea (Halleröd 1991, 13). On aivan totta, että pohjoismainen, hyvinvointivaltion universaalinen malli nimenomaan antaa ihmisille vapautta elämäntapansa valinnassa ja omaa elämäänsä koskevien suunnitelmien teossa. Se on ainakin moniin muihin sosiaalivaikutusjärjestelmiin verrattuna arvoneutraali. Mutta ainakaan Ehrnrooth ei tuo todisteita siitä, että työetiikka tai työtyytyväisyys olisivat Pohjoismaissa heikompia kuin vaikkapa Yhdysvalloissa – ehkä en erehdy, jos väitän päinvastaita. Se, mitä kirjoittaja arvelee mallin epäkohdaksi, on monien muiden mielestä sen tärkein saavutus.

Lähteet

- Ahlman, Erik (1943): *Oikeudenmukaisuus ja sen suhde moraliin*. WSOY.
- Autioniemi, Jari (2016): Velkaantuneen hyvinvointiyhteiskunnan kritiikkiä (kirja-arvio teoksesta Jari Ehrnrooth: Hyvintointiyhteiskunta: miten aikamme kriisi ratkeaa?). *Sosiologia* 53(4), 443-445.
- Halleröd, Björn (1991): *Den svenska fattigdomen: en studie av fattigdom och socialbidragstagande*. Arkiv förlag.
- Kananen, Johannes (2012): Nordic paths from welfare to workfare: Danish, Swedish and Finnish labour market reforms in comparison. *Local Economy*, 27(5-6), 558-576.
- Salmela, Mikko (1998): *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata*. Otava.

MIKKO LAGERSPETZ

Kirjoittaja on Åbo Akademin sosiologian professori.